

УДК 631.527:635.611

Заверталюк В. Ф., к. с.-г. н., доцент, директор
Палінчак О. В., ст. науковий співробітник
Дніпропетровська дослідна станція ІОБ НААН
E-mail: Opytne@i.ua

ВИСОКОПЛАСТИЧНИЙ ГІБРИД КАВУНА ЗВИЧАЙНОГО 'МАМАЙ'

Проблема адаптації рослинних систем до негативних чинників навколишнього середовища набуває особливої гостроти через нестабільність кліматичних умов. Все більш відчутними стають наслідки глобальних змін, які полягають у різких змінах погоди, нетипових для пори року. Найбільш негативно це відбивається на культурах, що мають особливі вимоги до тепло-, світло- та вологозабезпечення, до яких відноситься і кавун звичайний. Найкращі умови для його росту і розвитку створюються в тих регіонах, де сума активних температур (понад 10 °С) за вегетаційний період становить 3200–3400 °С. Оптимальна температура для проростання насіння знаходиться в межах 20–25 °С, а для нормального росту і розвитку рослин – від 25 до 30 °С. Вища вже починає сповільнювати ріст і розвиток рослин, а при 44 °С починається коагуляція білка в клітинах.

Зниження температури повітря до мінус 1 °С згубно діє на рослини, а при 5–10 °С різко стримується їх ріст. Особливо негативне тривале зниження температури нижче 15 °С в період цвітіння рослин. Це призводить до опадання бутонів і квіток, а пилок і маточка не дозрівають, що значно погіршує процес запилення.

Також є потреба у світлі певного спектра достатньої інтенсивності та тривалості. Зменшення сонячної інсоляції та температури повітря в період вирощування рослин кавуна, погіршує їх ріст і розвиток.

Оптимальна вологість ґрунту в шарі 0–70 см для кавуна знаходиться в межах 75–80% НВ, а відносна вологість повітря – 40–60%. Зниження вологості ґрунту до 45% НВ є критичною. За зниження відносної вологості повітря погіршується запилення квіток, сповільнюється ріст, збільшується тривалість вегетаційного періоду та знижується продуктивність рослин.

Отже, досить актуальними є селекційні розробки, направлені на створення гетерозисних гібридів кавуна, пластичних, тобто здатних формувати високу продуктивність та якість плодів, які не залежать від сумарної негативної дії чинників навколишнього середовища.

Створити новий пластичний гетерозисний гібрид кавуна звичайного з комплексом цінних господарських ознак.

Дослідження проводили у Дніпропетровській дослідній станції ІОБ НААН у 2011–2015 рр. Державна експертиза відбувалась у системі Українського інституту експертизи сортів рослин у 2016–2021 рр. Польові досліді, спостереження та оцінку їх результатів здійснювали відповідно

до існуючих методик в овочівництві і баштанництві. Методи досліджень: польові (гібридизація, обліки, спостереження), лабораторні, візуальні, вимірювально-вагові, математично-статистичні. Технологія вирощування кавуна узгоджена з ДСТУ 5045:2008.

В процесі проведеної науково-дослідної роботи створено новий гібрид кавуна звичайного 'Мамай' (автор Сидорка І.В.), який, за позитивними результатами оцінки на вирівняність, однорідність та стабільність, був зареєстрований для широкого поширення в Україні з 2022 р. (свідомство про державну реєстрацію №220377 від 10.05. 2022 р.).

Гібрид кавуна звичайного 'Мамай' – середньоранній (вегетаційний період 75–80 діб). Час початку цвітіння жіночих квіток – ранній.

Основні морфологічні ідентифікаційні ознаки сорту. Сім'ядолі середні, вузькоеліптичної форми, світло-зелені без плям. Рослина довгоплетиста та має довгі міжвузля. Листкова пластинка (на добре розвиненому 3-му листку): за довжиною – середня, за шириною – широка, відношення довжина / ширина – середнє, забарвлення – сіро-зелене зі слабкою інтенсивністю, черешок – довгий. Листок помірного ступеня розсіченості та середньої її глибини, з помірною пухирчастістю та сильною мармуровістю. Зав'язь (під час цвітіння) мала, слабкоопушена.

Гібрид 'Мамай' відноситься до групи сортів, що формують плоди від середнього до великого розміру. Плід з помірним восковим нальотом, масою 3,5–3,8 кг, округлої форми, основне забарвлення шкірки – інтенсивно зелене з помірно вираженими інтенсивно-забарвленими (темно-зеленими) вузькими смугами за наявності помірної мармуровості. Розмір прикріплення плодоніжки – середній, заглиблення біля основи – мілке, форма апікальної частини – заокруглена, заглиблення верхівки – мілке, розмір рубця маточки – малий, борозенки – відсутні.

Зовнішній шар оплодня за товщиною є тонким. М'якоть темно-червона, тверда, соковита, солодка; вміст сухої розчинної речовини – 10,6%, загального цукру – 7,1%, вітаміну С – 7,5 мг%. Дегустаційна оцінка свіжих плодів – 8,7 бали.

Кількість насінин в плоді – велика. Насінина середнього розміру, червоно-коричнева з вторинним забарвленням у вигляді плям, яке має велике відношення до основного забарвлення, пляма біля рубця – відсутня.

Новий гібрид за роки випробування відзначився високим рівнем як загальної, так і товарної врожайності: 34,1 т/га (+ 3,3–8,8 т/га, або 10,7–34,8% до стандартів) та 33,7 т/га (+ 3,4–8,9 т

га, 11,2–35,9%) відповідно. Гібрид 'Мамай' характеризувався оптимальними параметрами адаптивності (СЦГ = 17,63) та придатністю до вирощування в різних екологічних умовах, здатністю протистояти дії стресових факторів, підтримуючи формування підвищеного рівня продуктивності за роками. Вивчення адаптивного потенціалу нового гібрида порівняно з батьківськими компонентами і стандартами, виявило його високу екологічну пластичність з показником регресії 0,99.

Гібриду кавуна 'Мамай' притаманні дружна віддача врожаю, стійкість до сонячних опіків плодів і стебла, середня стійкість проти поширених хвороб (на рівні зі стандартами).

Держаний реєстр сортів рослин, дозволених для широкого використання в Україні доповнений новим гібридом кавуна звичайного 'Мамай' вітчизняної селекції, який спроможний забезпечити високий вихід якісної ранньої баштанної продукції.

УДК 631.52 (477)

Захарчук О. В., д. е. н., професор, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

E-mail: zahar-s@ukr.net

РОЯЛТНІ ТА СЕЛЕКЦІЙНІ ПЛАТЕЖІ ЯК ЕФЕКТИВНІ НАУКОВІ ІНВЕСТИЦІЇ НАСІННИЦТВА УКРАЇНИ

Важливою складовою розвитку ринку насінництва в Україні є забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності на сорти рослин, тобто особистих немайнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин та майнових прав на поширення сорту рослин. Підтвердженням особистих немайнових прав на сорт рослин є свідоцтво про авторство на сорт рослин. Підтвердженням майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин є патент на сорт рослин. Про майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин свідчить свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин.

Щорічно в Україні національними та іноземними заявниками подається від 1000 до 2000 заявок на проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин. Відповідно до реєстрації надходить близько 1500 сортів рослин, з них близько 70% подається іноземними заявниками. На кінець 2020 року до Реєстру сортів рослин внесено 8871 сортів та гібридів, з яких 4991 (56%) – сорти іноземної селекції і 3880 (44%) – сорти національної селекції. Нині вже майже половина сортів, зареєстрованих у державному реєстрі сортів рослин України – це сорти іноземної селекції. При цьому їхня частка зростає, що в умовах нестабільності та нових ризиків, спричинених війною, становить загрозу продовольчій безпеці країни.

Охорону майнових прав на сорт забезпечує ліцензійний договір на використання сорту. За результатами діяльності науково-дослідних установ НААН України процес комерціалізації наукової та наукоємної продукції відбувається вкрай повільно. Водночас за останні роки простежується стійка тенденція до зменшення договорів щодо передачі власниками інтелектуальної власності на сорти рослин дозволів для їх використання і поширення. Так, у 2021 році порівняно з 2013 роком кількість ліцензійних угод у системі науко-

во-дослідних установ НААН України зменшилась у 4 рази. При цьому сума виплат по ліцензійних угодах за 2013–2021 роки зростала лише у гривнях. У доларовому еквіваленті виплати по ліцензійних угодах залишалися майже на одному рівні за виключення незначних коливань в окремі роки. Серед позитивних трендів – збільшення виплат роялті на одну угоду. Така тенденція вкрай негативно позначається на мотивації селекціонерів, розвитку селекційної роботи та свідчить про упущення в організації системи захисту й охорони прав на сорти рослин.

Щорічні платежі складають лише 80–100 мільйонів гривень – це 2-3% від того, що мають отримувати селекціонери. Потенційний розмір сплаченого роялті має становити 5,8 мільярди гривень, в тому числі близько 900 мільйонів гривень від використання насіння вітчизняної селекції, які б пішли на розвиток селекційної галузі та виведення нових сортів та гібридів. 86% з них припадає на зернові культури. Саме вони переважають у вітчизняній селекції. Крім того перехід на селекційні платежі міг би додатково забезпечити селекціонерам понад 700 мільйонів гривень.

Інформаційною базою для розрахунку справедливої (ринкової) вартості сорту рослин є такі дані Реєстру сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал в частині обсягів кондиційного насіння кожного зареєстрованого сорту, пропонуваного до використання в Україні; Інформаційної довідкової системи «Сорт», бюлетень «Охорона прав на сорти рослин» в частині даних розділу «Відомості, внесені до державного реєстру прав інтелектуальної власності», статистичний збірник «Рослинництво України» в частині визначення частки господарств населення у загальній площі посівів кожного виду рослин, оскільки власники малих господарств до 20 га згідно чинного законодавства України не сплачують винагороду володільцю патенту на сорт (гібрид) рослин.